

Critical Studies in Texts and Programs of Human Sciences,
Institute for Humanities and Cultural Studies (IHCS)
Monthly Journal, Vol. 22, No. 5, Summer 2022, 375-391
Doi: 10.30465/CRTLS.2022.38858.2416

A Critique on the Book
Analysis of Public Policy: Concepts,
Approaches, Models, and Processes

Hadi Karami*
Davood Kiakojouri**

Abstract

Analysis of Public policy is a new trend of public administration in prestigious universities that studies the role of analysts in formulating and implementing public policy and providing different styles of analysis. Policy analysis is a way to formulate and identify problems in order to search for possible solutions. For this purpose, the book *Analysis of Public Policy: Concepts, Approaches, Models, and Processes*, Tehran: University of Tehran Press. 2018. 272 p. ISBN 6-7092-03-964-978 has been selected and criticized. This research is of content analysis type and is applied in terms of critical implementation. In this regard, first, the creator and descriptive form and content of the work are introduced and then evaluated and analyzed in three dimensions of appearance, structure and content. The evaluation shows that this book, while having its own advantages and strengths, needs to be reviewed and corrected in the above three dimensions, especially the production of appropriate content with general policy analysis.

Keywords: Criticism, Public Policy Making, Analysis of Public Policy, Concept, Approach, Model, Process.

* PhD Student in Public Administration, Decision Making and Public Policy, Tehran, Iran
(Corresponding Author), Hadikarami8889692@gmail.com

** Associate Professor, Department of Public Administration, Chalous, Iran, davoodkia@iauc.ac.ir

Date received: 05/02/2022, Date of acceptance: 25/06/2022

نقدی بر کتاب

تحلیل خط‌مشی عمومی: مفاهیم، رویکردها، مدل‌ها، و فرایندها

هادی کرمی*

داود کیاکجوری**

چکیده

تحلیل خط‌مشی عمومی گرایشی جدید از مدیریت دولتی در دانشگاه‌های معتبر است که به مطالعه نقش تحلیل‌گران در تدوین و اجرای خط‌مشی عمومی و ارائه سبک‌های مختلف تحلیل می‌پردازد. تحلیل خط‌مشی روشی برای فرمول‌بندی و شناخت مشکلات به‌منظور جست‌وجو برای راه‌حل‌های ممکن است. بدین منظور، کتاب عباس منوریان، تحلیل خط‌مشی عمومی: مفاهیم، رویکردها، مدل‌ها، و فرایندها، از انتشارات دانشگاه تهران به سال ۱۳۹۶، در ۲۷۲ صفحه، با شابک ۶-۷۰۹۲-۰۳-۹۶۴-۹۷۸ انتخاب شده و مورد نقد قرار گرفته است. این پژوهش از نوع تحلیل محتوا و از حیث اجرا انتقادی-کاربردی است. به همین منظور، در ابتدا به معرفی پدیدآورنده و توصیف شکلی و محتوایی اثر پرداخته شده و سپس در سه بعد شکل ظاهری، ساختاری، و محتوایی مورد ارزیابی و تحلیل واقع شده است. ارزیابی به‌عمل آمده نشان می‌دهد این کتاب، ضمن دارا بودن محاسن و نقاط قوت خاص خود، به بازنگری و اصلاح در ابعاد سه‌گانه فوق، به‌ویژه تولید محتوای مناسب‌تر با تحلیل خط‌مشی عمومی، نیاز دارد.

کلیدواژه‌ها: نقد، خط‌مشی‌گذاری عمومی، تحلیل خط‌مشی عمومی، مفهوم، رویکرد، مدل، فرایند.

* دانشجوی دکتری مدیریت دولتی، تصمیم‌گیری، و خط‌مشی‌گذاری عمومی، علوم تحقیقات، تهران، ایران
(نویسنده مسئول)، Hadikarami8889692@gmail.com

** دانشیار گروه مدیریت دولتی، دانشگاه آزاد اسلامی، چالوس، ایران، davoodkia@iauc.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۱۶، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۴/۰۴

۱. مقدمه

سیاست‌گذاران و مدیران بخش دولتی در سطح جهانی با چالش‌های متعددی مواجه‌اند: از جمله آگاهی مردم و تنوع خواسته‌های آنان از مدیران دولتی، کاهش بودجه دولت‌ها، کاهش منابع در اختیار دولت، کاهش محبوبیت سازمان‌های دولتی به دلیل گسترش بخش خصوصی، جهانی شدن و گسترش نفوذ نهادهای قدرت‌مند و ارزیابی گسترده خط‌مشی عمومی (Hill and Hupe 2014). در این زمینه و برای پاسخ‌گویی به این چالش‌ها الگوهای مدیریتی جدیدی نظیر حکم‌رانی خوب (good governance)، مدیریت دولتی نوین، دولت الکترونیک (e-government)، و... مطرح شده‌اند که همگی برای کارآیی بهتر خط‌مشی‌های بخش عمومی در تلاش‌اند. خط‌مشی‌های عمومی توسط مسئولان دولتی تدوین و اجرا می‌شوند. این‌که خط‌مشی‌ها چگونه انتخاب می‌شوند و برای انتخاب بهترین گزینه از سوی خط‌مشی‌گذاران چه باید کرد، وظیفه تحلیل‌گران خط‌مشی است. در واقع، هدف تحلیل خط‌مشی (analysis of public policy) پشتیبانی از خط‌مشی‌گذاران و دیگر بازیگرانی است که با وظایف دشوار فرارو در مرحله تدوین خط‌مشی درگیرند (واکر و تیسن ۱۳۹۵: ۱۲). به بیان دیگر، هدف تحلیل خط‌مشی تأمین زمینه مناسب برای درک مشکلات یا واکنش مناسب در قبال آنان است تا از این طریق بتوان مشروعیت، کارآیی، پایداری، و دوام فعالیت‌های دولتی را به دست آورد (منوریان ۱۳۹۶: ۲). تحلیل خط‌مشی نوعی رشته کاربردی در علوم اجتماعی است که تلاش می‌کند با استفاده از روش‌های متعدد پرس‌وجو (inquiry)، در بستر استدلال (reasoning) و بحث و مباحثات عمومی، دانش مرتبط با خط‌مشی را خلق کند و، ضمن ارزیابی انتقادی، آن را به همگان منتقل سازد. در مورد تحلیل خط‌مشی دو معنی را می‌توان مطرح کرد: اول، تحلیل خط‌مشی به تحلیل خط‌مشی عمومی اشاره دارد؛ یعنی مطالعه آن به شکل دانشگاهی مثلاً با استفاده از روش‌های توصیفی، تفسیری، یا تبیینی. هدف از این شکل از تحلیل خط‌مشی در خط‌مشی‌گذاری عمومی (public policy making) از طریق پژوهش اجتماعی، علمی، سیاسی، و تاریخی است که نمونه آن را می‌توان در تحلیل خط‌مشی خارجی مشاهده کرد (Hudson 2015). نوع دوم تحلیل خط‌مشی به اقدام‌ها، روش‌شناسی، و ابزاری اشاره دارد که برای کمک‌کردن یا مشورت‌دادن در بستر خط‌مشی‌گذاری عمومی مورد استفاده قرار می‌گیرد (House and Shull 2011).

در واقع، تحلیل خط‌مشی به معنای تحلیل برای خط‌مشی‌گذاران عمومی است تا از این طریق بتوانند دیدگاه و عملکرد خود را بهبود بخشند (Thissen et al. 2017: 3). دلیل نقد

کتاب حاضر اهمیت تحلیل خط‌مشی عمومی و نوپابودن این شاخه، به‌عنوان رشته‌ای دانشگاهی، است که لزوم آشنایی با منابع آموزشی آن را اجتناب‌ناپذیر کرده است. به همین سبب، سعی بر آن است که بدون سوگیری‌های شخصی این کتاب مورد نقد قرار گیرد.

۲. درباره نویسنده

عباس منوریان استاد دانشکده مدیریت دانشگاه تهران است که دارای دکترای تخصصی خط‌مشی‌گذاری عمومی از فیلندرز استرالیا است. از او کتاب‌های متعدد مدیریتی تألیف و ترجمه شده است که می‌توان کتاب‌های *اجرا و ارزیابی خط‌مشی*، *مدیریت تحول در بخش دولتی*، *فرهنگ سازمانی*، *سازمان در عصر صنعت*، *تفکر استراتژیک*، *حکومت‌داری مدیریت* و *توسعه، مدیریت تطبیقی*، *مطالعه خط‌مشی عمومی*، و چندین مقاله چاپ‌شده در نشریات داخلی و خارجی را نام برد.

۳. مشخصات ظاهری و نگارشی

کتاب ۲۷۲ صفحه دارد و قواعد عمومی ویرایش و نگارش در آن به‌خوبی رعایت شده است. عنوان اصلی کتاب *تحلیل خط‌مشی عمومی* است و در زیر آن عنوان فرعی قید شده است: *مفاهیم، رویکردها، مدل‌ها، و فرایندها*. قطع کتاب وزیری و نوع جلد آن شومیز است. طرح روی جلد، رنگ، و طراحی متفاوتی با دیگر کتب دانشگاهی در این حوزه دارد و در عین سادگی، جذاب و زیباست. کیفیت صحافی جلد بسیار مطلوب است. حروف‌نگاری متون در حد معمول است و خواندن متن آسان است. قواعد نگارشی کتاب هم به‌دقت رعایت شده و سطح زبان این اثر ساده و مناسب دانشجویان است.

۴. نظم منطقی و انسجام مطالب

عباس منوریان، در پیش‌گفتار کتاب، تحلیل خط‌مشی را روشی برای فرمول‌بندی و شناخت مشکلات به‌منظور جست‌وجو برای راه‌حل‌های ممکن می‌داند و در این رابطه با استفاده از رویکردها، الگوها، و مدل‌های مختلف، که در فصول هفت‌گانه کتاب آمده است، کلیه مسائل لازم درباره تحلیل خط‌مشی را مورد بررسی و توجه قرار داده است. نویسنده در این کتاب به‌دنبال پاسخ به سؤالاتی نظیر این که «گزینه‌های خط‌مشی چگونه انتخاب می‌شوند؟»،

«برای این که بهترین گزینه انتخاب شود چه باید کرد؟»، و سؤالات دیگر از این دست است. کتاب هفت فصل دارد که همه فصول با یک هدف و یک مقدمه آغاز می‌شوند و نتیجه‌گیری و خلاصه فصل‌ها در فصل‌های اول، سوم، و چهارم آورده شده است که برای توازن کتاب بهتر بود در پایان هر فصل نتیجه‌گیری فصل ذکر می‌شد. واژگان کلیدی و واژگان تخصصی در پایین همان صفحه آورده شده است و بهتر بود در پایان کتاب نیز در اختیار خواننده قرار داده می‌شد که کمک می‌کرد مخاطب به سرعت مبحث مورد نظر خود را جست‌وجو و پیدا کند.

هفت فصل شاکله اصلی تحلیل خط‌مشی عمومی را بیان می‌کنند که عبارت‌اند از:

۱. تعریف و تاریخچه تحلیل خط‌مشی عمومی؛
۲. رویکردهای نظری و مدل‌های تحلیل خط‌مشی؛
۳. تحلیل خط‌مشی بر مبنای مدل‌های خط‌مشی‌گذاری؛
۴. مدل مفهومی تحلیل خط‌مشی مبتنی بر وظایف، سبک‌ها، و نقش‌های تحلیل‌گر و کلان‌داده‌ها؛
۵. طراحی فرایند تحلیل خط‌مشی؛
۶. تحلیل خط‌مشی در قرن ۲۱: رویکردها، روش‌ها، و فنون جدید؛
۷. آینده تحلیل خط‌مشی عمومی: فرصت‌ها و چالش‌ها.

۵. تحلیل محتوای فصول

اهداف اصلی هر کتاب از طریق مفاهیم نهفته در محتوای آن تأمین می‌شود. مهم‌ترین بخش نقد هر کتاب ارزیابی محتوایی آن است که باید متخصصان هر رشته به آن مبادرت ورزند (رضی ۱۳۹۱: ۲۲). ارزیابی محتوایی بر متن کتاب متمرکز است و در آن میزان تناسب متن با عنوان کتاب، بهره‌گیری از منابع روزآمد، رعایت روش‌های علمی، و اصلاحات فنی مورد بررسی قرار می‌گیرد. کتاب از نظر تناسب عنوان و موضوع مطابقت دارد و مطالب خوب دسته‌بندی شده‌اند، هرچند نواقصی هم در محتوای فصول دیده می‌شود. برخی از مواردی که در کتاب‌های دیگر تحلیل خط‌مشی یک فصل جداگانه را به خود اختصاص داده‌اند، در این کتاب غفلت شده‌اند، نظیر عدم به‌قطعیت بودن آن در چهارچوب تحلیل و نحوه مدل‌سازی و ابزارها و الگوهای ساخت مدل برای تحلیل خط‌مشی و تشخیص

موقعیت‌های مسئله‌دار. هم‌چنین، اصطلاحات تخصصی به‌جا و مناسب و رعایت اصول علمی و اخلاقی با ذکر منابع انجام گرفته است. از طرف دیگر، خلاقیت در تألیف کتاب را می‌توان مطرح کرد، مبنی بر این که از نخستین کتاب‌های تألیفی به زبان فارسی در این زمینه است و اکثر کتاب‌های حاضر در این حوزه به‌صورت ترجمه‌اند. حال، فصول هفت‌گانه کتاب به‌صورت مجزا مورد بررسی قرار می‌گیرد.

در فصل اول کتاب تعریف‌های مختلف تحلیل خط‌مشی ارائه شده است و تلاش می‌شود تا خواننده با کلیات مرتبط با تحلیل خط‌مشی آشنا شود. در بخشی از این فصل، تاریخچه و ویژگی‌های تحلیل خط‌مشی از عهد باستان تا قرن حاضر آورده شده است. در مورد تحلیل خط‌مشی، فارغ از این که کدام‌یک از این روش‌ها یا دیدگاه‌ها بهتر و منطقی‌تر است، آنچه مشخص است آن است که ماهیت جوامع و مشکلات موجود در عصر معاصر، در مقایسه با عصرهای قبلی، با تغییرات بنیادین همراه بوده است. در واقع، تحلیل خط‌مشی بخشی از فرایندهای سیاسی است که منعکس‌کننده ارزش‌های متضاد و متفاوت بخش‌های مختلف جامعه است و عمدتاً ماهیت سیاسی دارند که هر یک می‌کوشند چشم‌انداز خود را در پیشرفت‌های اجتماعی محقق سازند.

در فصل دوم کتاب، رویکردهای نظری مختلف در رابطه با تحلیل خط‌مشی ارائه شده است و نویسنده درصدد آشنا کردن خوانندگان با رویکردهای سه‌گانه تحلیل خط‌مشی (تجربی، ارزش‌محور، و هنجاری) و هم‌چنین تشریح سه رویکرد (جریان فکری) مطرح در نظریه دولت، کارکرد اقدام عمومی و ارزیابی اقدام عمومی، همراه با تحلیل ترکیبی، رویکردهای اثبات‌گرایی و فرااثبات‌گرایی است. در بخشی از فصل دوم کتاب، مدل‌های تحلیل خط‌مشی (مدل سیستمی و مبتنی بر چرخه خط‌مشی‌گذاری) با رسم شکل شرح داده شده و تفاوت این مدل‌ها با سایر مدل‌ها در دنیای واقعی توضیح داده شده است. در پایان فصل دوم، نویسنده از قول دان (۲۰۰۸)، محدودیت‌های استفاده از تحلیل‌های خط‌مشی در عمل را فهرست کرده است.

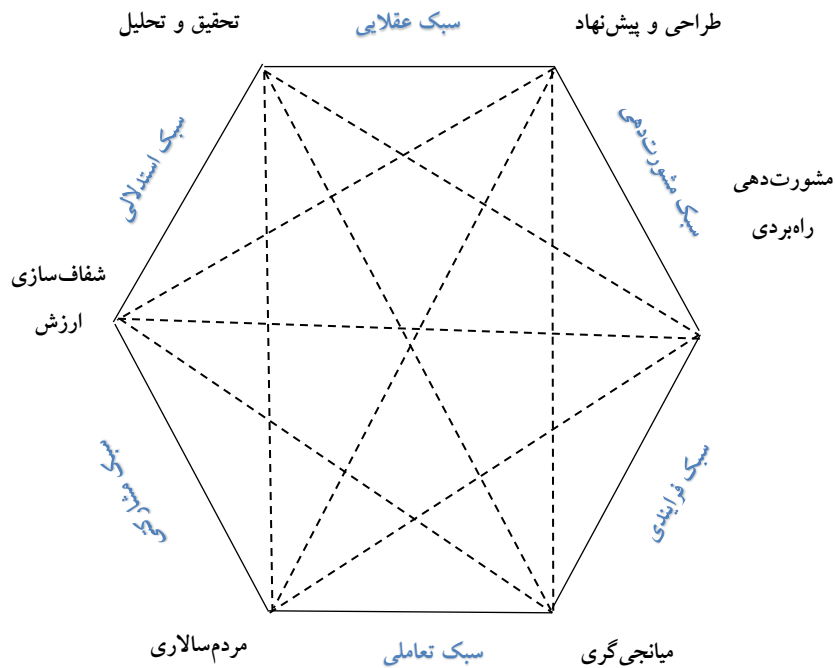
تحلیل خط‌مشی با تبیین و تشریح مسائل تجربی درصدد است تا، ضمن دگرگون‌کردن روش‌ها، آن‌ها را برای حل مشکلات حادث در بستر سیاسی و اجتماعی خاص در اختیار تصمیم‌گیرندگان قرار دهد. در واقع، تحلیل خط‌مشی و رای تولید واقعیت‌ها قرار دارد و تحلیل‌گران خط‌مشی درصدد تولید اطلاعات در مورد ارزش‌ها و مجموعه اقدام‌های مطلوب برای ارتقای عملکرد بخش دولتی هستند. در تحلیل خط‌مشی، علاوه بر ارزیابی خط‌مشی،

پیش‌نهادهای عملی مناسب و مرتبط با خط‌مشی مدنظر است، که کتاب مدنظر از عهده آن به‌خوبی برآمده است.

در فصل سوم، ابتدا پنج مدل خط‌مشی‌گذاری (خط‌مشی‌گذاری به‌عنوان فرایند تصمیم‌گیری عقلایی، خط‌مشی‌گذاری به‌عنوان بازی سیاسی، خط‌مشی‌گذاری به‌عنوان یک گفت‌وگو، خط‌مشی‌گذاری به‌عنوان سطل زباله، خط‌مشی‌گذاری به‌عنوان فرایند نهادی) توضیح داده شده‌اند. سپس، بر مبنای این مدل‌ها، چگونگی تحلیل خط‌مشی بر اساس هر مدل شرح داده شده است. در ضمن، در رابطه با هر مدل مفروضات، دلالت‌های هنجاری، و ارتباط مدل با تحلیل خط‌مشی مطرح شده است.

باتوجه به مطالب فصل سوم، نتیجه این است که خط‌مشی‌گذاری و تحلیل خط‌مشی گزینه یک‌دیگرند و هر یک تصویر دیگری است. در واقع، پنج مدل خط‌مشی‌گذاری و ارتباط آن‌ها با تحلیل خط‌مشی خلاصه شده است و بر اساس این واقعیت که جامعه باز و کثرت‌گرای امروز، که با گسترش شبکه‌ها به‌شکل روزافزون پیچیده‌تر می‌شود، درک ما از تحلیل خط‌مشی نمی‌تواند یک‌بعدی، خطی، و مبتنی بر مسائل جاری و دستورالعمل‌های ساده باشد. تحلیل خط‌مشی در معرض چالش‌های مختلف است و باتوجه به انتظارات تضاد از تحلیل خط‌مشی و روش‌های مختلف و گاه متعارض، باید بین روش‌ها، پی‌آمدها، و فرایند تحلیل توازن منطقی برقرار شود. در این کتاب، به‌خوبی تحلیل خط‌مشی چندجانبه، متنوع، و کثرت‌جو ترسیم شده است که می‌تواند خود را با انواع الزامات دانش موردنیاز در خط‌مشی‌گذاری در جامعه پیچیده امروزی سازگار و منطبق کند.

در فصل چهارم، ابتدا ویژگی‌های تصمیم‌گیری در بخش دولتی آورده شده است. سپس، اقدام‌های مرتبط با خط‌مشی شامل تحقیق و تحلیل، طراحی و پیش‌نهاد، شفاف‌سازی ارزش‌ها و استدلال‌ها، مشورت‌دهی راه‌بردی، مردم‌سالاری (دموکراتیزه‌کردن)، و میانجی‌گری موردبررسی قرار گرفته است. در بخش دیگری از این فصل، روابط میان طبقات مختلف فعالیت‌ها و نقش این طبقات در پروژه‌های خاص مطرح شده است. در قسمت بعدی این فصل، سبک‌های تحلیل خط‌مشی (سبک عقلایی، سبک استدلالی، سبک مشورت‌دهی به ارباب‌رجوع، سبک مشارکتی، سبک فرایندی، و سبک تعاملی) معرفی و موردبررسی قرار گرفته‌اند. هدف این فصل بررسی چگونگی ارتباط اقدام‌های مرتبط با خط‌مشی با سبک‌های تحلیل خط‌مشی است که خلاصه آن در شکل ۱ آمده است:

شکل ۱. سبک‌های تحلیل خط‌مشی (منوریان ۱۳۹۶: ۲۱۶؛ Thissen and Walker 2017)

درواقع، به‌گفته نویسنده، در این شکل هر سبک بین دو فعالیت مهم تعادل و توازن برقرار می‌کند. در قسمت دیگری از این فصل ارتباط بین سبک‌های تحلیل خط‌مشی و مدل‌های خط‌مشی‌گذاری عمومی نشان داده می‌شود و ترکیب فعالیت‌های متعارض توضیح داده شده است. در بخش دیگری از فصل چهارم، سومین کارکرد مدل شش‌گوشه فوق، یعنی ارزیابی پروژه‌ها و روش‌های تحلیل خط‌مشی، شرح داده می‌شود. در واقع، این قسمت به معیارهای ارزیابی فعالیت‌های تحلیلی خط‌مشی می‌پردازد. در قسمت بعدی، برای هر کدام از شش فعالیت مطرح‌شده، نقش تحلیل‌گر خط‌مشی (پنداره مثبت نقش و پنداره منفی نقش) مشخص شده است. نویسنده، برای درک انواع مختلف تحلیل خط‌مشی با استفاده از قسمت‌های یادشده، به مدل مفهومی خود می‌رسد و، با استفاده از مدل مفهومی و ویژگی کلان‌داده‌ها، ارتباط بین کلان‌داده‌ها و روش‌های مربوط به تحلیل خط‌مشی را واکاوی می‌کند. مدل مفهومی ارائه‌شده برای تحلیل خط‌مشی در فصل چهارم کتاب مبتنی بر شش فعالیت تحلیلی است. این مدل امکان برقراری ارتباط بین سبک‌های مختلف تحلیل

خط‌مشی و هم‌چنین تحلیل ویژگی‌ها و تفاوت‌های موجود بین سبک‌های گوناگون را فراهم می‌سازد. با مشخص کردن فعالیت‌های مرتبط با تحلیل خط‌مشی و هم‌چنین سبک‌های مرتبط، امکان تعریف معیارهای موفقیت تحلیل‌ها نیز فراهم می‌شود. این ترکیب و مدل ارائه‌شده، انواع محتمل روش‌های تحلیل خط‌مشی و ارتباط آن‌ها با یک‌دیگر را نشان می‌دهد. با مشخص کردن رابطه منطقی فعالیت‌ها با روش‌های مختلف خط‌مشی، می‌توان برای انتخاب سبک‌های مناسب تحلیلی و روش‌های مربوط، به‌شکل هوشمندانه، اقدام کرد.

در فصل پنجم کتاب، ابتدا روش‌های تحلیل خط‌مشی شامل رویکرد تحلیل‌محور، رویکرد فرایند خط‌مشی، و رویکرد متا خط‌مشی شرح داده شده است و در ادامه فرایند تحلیل خط‌مشی در نموداری هشت‌مرحله‌ای (تعیین مشکل، تعیین اهداف، تصمیم‌گیری در مورد معیارها، انتخاب گزینه‌ها، تحلیل گزینه‌ها، مقایسه گزینه‌ها، اجرای گزینه منتخب، و بازبینی و ارزیابی نتایج) مشخص شده است و نویسنده در جدولی، از قول دان، چهارچوب تحلیل خط‌مشی را در پنج مرحله اصلی (پیشینه مشکل، اهمیت مشکل، بیان مشکل، تحلیل گزینه‌ها، و نتیجه‌گیری و پیش‌نهادها) دسته‌بندی می‌کند که هر مرحله خود به چند گام فرعی تقسیم می‌شود. در قسمت بعدی فصل پنجم، شرح تفصیلی فرایند تحلیل خط‌مشی و آشنایی با مراحل مختلف شش‌مرحله‌ای آن (شناخت مشکل، تعیین معیارهای ارزیابی، تعیین گزینه‌های خط‌مشی، ارزیابی پی‌آمدهای گزینه‌های خط‌مشی، انتخاب بهترین گزینه خط‌مشی، و نظارت و ارزیابی نتایج خط‌مشی)، که هدف اصلی این فصل است، آورده شده است.

فرایند تحلیل خط‌مشی شناخت روش‌های مختلف تحلیل آن و آشنایی با مراحل مختلف بهترین گزینه خط‌مشی را برای تحلیل‌گران امکان‌پذیر می‌کند. از دید بسیاری از مؤلفان، تحلیل خط‌مشی نوعی فرایند است که از به‌کارگیری این فرایند در رابطه با مشکل قابل طرح در خط‌مشی نتیجه می‌شود. در خصوص فرایند تحلیل خط‌مشی، نویسندگان مختلف اعتقادات مختلف دارند و برخی آن را شش مرحله و عده‌ای آن را هشت گام معرفی می‌کنند.

در فصل ششم، نویسنده به تغییرات حادث در عرضه تحلیل خط‌مشی در سراسر جهان می‌پردازد و بیان می‌کند که تحلیل خط‌مشی به ورای مرزهای آمریکا رسیده است. این تغییرات و مقایسه آن‌ها از دهه ۱۹۶۰ تا قرن بیست‌ویکم امتداد دارد. در ادامه

رویکردهای نوین، به تحلیل خط‌مشی (تحلیل خط‌مشی براساس رویکرد روایتی، تحلیل خط‌مشی براساس رویکرد استدلالی، و تحلیل خط‌مشی براساس رویکرد تفسیری)، که هدف اصلی از نگارش فصل ششم است، تشریح و توضیح داده شده است. باوجود تغییرات اشاره‌شده در این فصل، برخی انتظارات از تحلیل‌گران خط‌مشی بالاست و هم‌چنین، باوجود پیشرفت‌های فراوان در نظریه‌ها و اقدام‌های مرتبط با تحلیل خط‌مشی، برخی نوشته‌های قبلی، باتوجه‌به محتوای پربار، هنوز هم مورد استفاده قرار می‌گیرند؛ مانند نوشته‌های لاسول (۱۹۷۱). در واقع، می‌توان گفت که به‌لحاظ منابع استفاده‌شده در کتاب، نویسنده از استفاده از منابع قدیمی در نگارش کتاب ناگزیر بوده است. در فصل هفتم، شناخت وضع موجود رشته تحلیلی خط‌مشی عمومی، به‌عنوان هدف اصلی، مورد بررسی قرار گرفته است. هم‌چنین، روندهای جاری، فرصت‌ها، و چالش‌های موجود برسر راه این رشته (کسری بودجه دولت‌ها، جهانی شدن، تمرکززدایی تحلیل خط‌مشی، تعارضات سیاسی و ایدئولوژیک، و تعهد به ارزش‌های دموکراتیک و بین‌المللی شده خط‌مشی) واکاوی شده است.

امروزه، درمورد تحلیل خط‌مشی، دو نکته را باید مورد توجه قرار دهیم: اول، تنوع نظام‌های حکومتی، گوناگونی روش‌ها و فنون مطرح‌شده، فراوانی خواسته‌ها و انتظارات، و تنوع بسترهای خط‌مشی همه‌وهمه ناشی از واقعیت‌های انکارناپذیر جهان امروزی است. دوم، تحلیل خط‌مشی حرفه‌ای در کنترل معدودی از افراد حرفه‌ای نیست و با حاکمیت روحیه مردم‌سالاری، مجموعه‌ای از افراد با ویژگی‌ها و توانایی‌های مختلف، که نماینده منافع و خواسته‌های مختلف‌اند، این حرفه را اداره می‌کنند.

۶. بررسی آثار مشابه

کتاب‌های متعددی در زمینه خط‌مشی‌گذاری عمومی از مبانی، مفاهیم، و نظریه‌های خط‌مشی‌گذاری، فرایند خط‌مشی‌گذاری، تصمیم‌گیری و تعیین خط‌مشی عمومی، نظریه‌های خط‌مشی‌گذاری عمومی، و... تألیف شده است، اما در زمینه تحلیل خط‌مشی عمومی کتاب مشابهی وجود ندارد و همین نوآوری نویسنده کتاب در این زمینه علمی است که برای نخستین بار این موضوع به نگارش فارسی درآمده است. تنها کتاب مشابه تحلیل خط‌مشی عمومی، تألیف و تدوین تیسن و واکر، بود که در ایران دو بار ترجمه شده

است. این کتاب را بار اول در سال ۱۳۹۵ حسن دانایی‌فرد و هانیه احمدی ترجمه کردند و انتشارات صفار آن را در ۵۵۶ صفحه چاپ کرد و بار دوم در سال ۱۳۹۶ آن را علی حمیدی‌زاده، مهدی گل‌وردی، و مهدی عطایی ترجمه کردند و انتشارات دانشگاه حضرت معصومه (س) در ۴۹۶ صفحه به چاپ رساند. همین کتاب در نه فصل و درخصوص تحلیل خط‌مشی مبتنی بر پیش‌بینی است. در تحلیل خط‌مشی مبتنی بر پیش‌بینی، هدف تحلیل حمایت و پشتیبانی از خط‌مشی‌گذاران و سایر بازیگران درگیر در وظایف مختلفی است که آن‌ها در توسعه خط‌مشی با آن مواجه‌اند، اما کتاب تحلیل خط‌مشی عمومی دکتر منوریان، به شکل خلاصه روشی برای فرمول‌بندی و شناخت مشکلات به منظور جست‌وجو برای راه‌حل‌های ممکن از طریق مطرح کردن پرسش‌های درست و دست‌یابی به راه‌حل‌هایی است که قبلاً به ذهن خطور نمی‌کرده‌اند.

۷. بررسی ساختاری کتاب

در این بخش، به بررسی ساختاری کتاب تحلیل خط‌مشی عمومی در دو قالب ویژگی‌ها و ایرادها پرداخته می‌شود.

۱،۷ برخی ویژگی‌های درخور تحسین کتاب

کتاب تحلیل خط‌مشی عمومی با قطع وزیری و جلد آن شومیز است که برای کتاب‌های دانشگاهی مناسب است و انتشارات دانشگاه تهران از ناشران مشهور و معتبر در زمینه چاپ کتاب‌های تخصصی دانشگاهی است که همین موضوع از ملاک‌های اعتبار کتاب محسوب می‌شود.

در طراحی جلد باید نکاتی را مدنظر داشت تا جذابیت بیش‌تری داشته باشد. ابتدا، عنوان کتاب که روی جلد نوشته می‌شود به صورت خوانا و با قلمی زیبا نوشته شده باشد. سپس، طرح روی جلد کتاب متناسب با موضوع کتاب باشد. در کتاب حاضر، طرح روی جلد، رنگ‌آمیزی آن، و هم‌چنین رنگ پشت جلد مناسب انتخاب شده است.

عنوان کتاب ساده و روان انتخاب شده است و از کتاب‌های مفید برای گرایش تصمیم‌گیری و خط‌مشی‌گذاری عمومی از زیرمجموعه‌های مدیریت دولتی است. عنوان کتاب، نویسنده، و نشان انتشارات بر جلد و عطف کتاب به‌درستی و استاندارد آمده است.

در صفحه اول عنوان و پشت صفحه عنوان اطلاعات لازم آمده است. به این ترتیب که صفحه عنوان، عنوان کامل اثر، اطلاعات مربوط به نویسنده، و تاریخ نشر آمده است. در پشت صفحه، شناسنامه کامل اثر، اطلاعات مربوط به ناشر، شمارگان، نوبت چاپ، قیمت، و دیگر اطلاعات لازم آمده است. عنوان کتاب، نویسنده، و انتشارات در پشت جلد به انگلیسی آمده است که مطلوب است.

در پیش‌گفتار، نویسنده به نقش کلیدی تحلیل‌گران خط‌مشی در تدوین و اجرای خط‌مشی‌های عمومی می‌پردازد و در انتها فرایند تحلیل را شرح می‌دهد.

فهرست عناوین مناسب انتخاب شده است و ارائه هدف‌های هر فصل در ابتدای هر فصل از نکات مثبت نگارش کتاب است. در شروع هر فصل مقدمه‌ای ارائه شده است که، ضمن جهت‌دهی به ذهن خواننده، درک بهتری از مطالب را به مخاطب می‌دهد.

سادگی در نگارش از ویژگی‌های کتاب است که، علاوه بر مفیدبودن برای دانشجویان دکتری و کارشناسی ارشد گرایش خط‌مشی‌گذاری، برای دیگر دانشجویان گرایش‌های مدیریت دولتی نیز می‌تواند ثمربخش باشد.

آشناکردن مخاطب با نقش تحلیل‌گران خط‌مشی، تاریخچه تحلیل خط‌مشی، رویکردهای نظری، و مدل‌های تحلیل خط‌مشی به‌خوبی صورت گرفته است. آشناکردن مخاطب با مدل مفهومی تحلیل خط‌مشی به‌خوبی صورت گرفته است. ارتباط سبک‌های تحلیل خط‌مشی و مدل‌های خط‌مشی‌گذاری عمومی از ویژگی‌های منحصربه‌فرد کتاب حاضر است که توسط نویسنده به‌خوبی تشریح شده است.

اصطلاحات کلیدی و پرسش‌هایی که در پایان هر فصل برای بحث و بررسی آورده شده است به خواننده برای درک بهتر و تطبیق موضوعات کمک می‌کند.

در چاپ کتاب‌های فارسی‌زبان چند قلم رایج‌ترند و در اولویت قرار دارند. این قلم‌ها عبارت‌اند از: B Zar، B Nzanin، B Lotus، B Mitra و B Zar. اگر در متن کتاب‌های فارسی از کلمات لاتین استفاده شود، بهتر است از قلم Times New Roman استفاده شود. در کتاب موردنقد، قلم کتاب هم در نگارش فارسی و هم در نگارش مطالب انگلیسی مناسب است.

برای چاپ کتاب‌های فارسی‌زبان اندازه قلم عموماً سیزده و برای چاپ متن‌های انگلیسی اندازه قلم ۱۰/۵۰ است. در این کتاب از قلم دوازده استفاده شده است که کمی متن را ریز کرده است.

صفحه‌آرایی نوشته‌های علمی عبارت است جمع‌آوری و مرتبط‌کردن تمامی اطلاعات و نوشته‌های یک متن علمی، به‌صورتی که به بهترین و ساده‌ترین شکل اطلاعات را منتقل کند و زیبایی و رنگ‌بندی استفاده‌شده در آن باعث جذب خواننده شود. صفحه‌آرایی خوب و مناسب با موضوع کتاب می‌تواند رغبت خواننده و مخاطب را افزایش دهد. در این کتاب، با توجه به کاربرد آن که برای دانشجویان تحصیلات تکمیلی توصیه می‌شود، صفحه‌آرایی مطلوب است، اما تعداد خطوط یک صفحه ۲۸ سطر است که به‌نظر برای قطع وزیری مناسب نیست و ۲۶ خط توصیه می‌شود.

غلط املائی، اشتباه تایپی، عدم رعایت فاصله خطوط، و... در کتاب دیده نشد و تعداد و کیفیت منابع کتاب، به‌ویژه منابع لاتین، مناسب به‌نظر می‌رسد.

۲,۷ برخی ایرادها و کاستی‌های کتاب

یکی از موارد مهم در تحلیل خط‌مشی عدم قطعیت بودن آن در چهارچوب تحلیل است و به پاسخ به این سؤال که «چرا به عدم قطعیت در تحلیل خط‌مشی باید اهمیت داد» (واکر و تیسن ۱۳۹۵: ۴۱۱؛ لطیفی ۱۳۹۸: ۲۶۱) در کتاب‌های مشابه در یک فصل جداگانه پرداخته شده است، ولی در کتاب تحلیل خط‌مشی عمومی از آن غفلت شده است.

از موارد مهم دیگر برای ساخت در فرایند تحلیل خط‌مشی عمومی نحوه مدل‌سازی و ابزارها و الگوهای ساخت مدل برای تحلیل خط‌مشی است (واکر و تیسن ۱۳۹۵: ۳۴۱؛ لطیفی ۱۳۹۸: ۲۱۸) که در این کتاب از این موضوع نیز غفلت شده است.

در پیش‌گفتار، بهتر بود نویسنده بسط بیشتری به ماهیت کتاب می‌داد و ویژگی کتاب را بیش‌تر معرفی می‌کرد. در ابتدای هر فصل به‌خوبی هدف و مقدمه آورده شده است، اما بهتر بود درمورد نتیجه‌گیری و خلاصه هر فصل نیز توازن رعایت می‌شد. توضیح این‌که در انتهای فصول اول، سوم، و چهارم نتیجه‌گیری و خلاصه هر فصل آورده شده است، ولی در چهار فصل دیگر از این موضوع غفلت شده است.

ترجمه لغات کلیدی به انگلیسی در پایین همان صفحه آورده شده است، ولی بهتر بود برای دسترسی بهتر مخاطب، در پایان کتاب هم به‌صورت متمرکز آورده می‌شد.

در کتاب مدنظر، توازن منبع‌دهی رعایت نشده است. در برخی از موارد از شیوه APA استفاده شده است؛ یعنی عنوان نویسنده، سال انتشار، و صفحه موردنظر که مناسب بود، ولی در برخی موارد از این موضوع مهم نیز غفلت شده و شماره صفحه منبع آورده نشده است.

در برخی موارد درباره بعضی عناوین توضیحی داده نشده است، به‌عنوان نمونه، در فصل چهارم، سبک‌های تحلیل خط‌مشی شش سبک (عقلایی، استدلالی، مشورت‌دهی، مشارکتی، فرایندی، و تعاملی) معرفی شده‌اند، ولی در قسمت بعد از آن، که توضیح و تشریح هر سبک صورت گرفته است، سبک فرایندی از قلم افتاده است، هرچند این سبک در فصل بعد توضیح داده شده است.

تشخیص موقعیت‌های مسئله‌دار و این‌که چه چیزی به‌منزله تشخیص خوب از وضعیت ایجاد مشکل تلقی می‌شود (تیسن و واکر ۱۳۹۶: ۱۴۳) از دیگر مباحث مورد تأکید در تحلیل خط‌مشی است که در این کتاب از آن غفلت شده است. سرانجام این‌که برخی از منابع و مشخصات کتاب‌شناختی داده‌شده در کتاب، مانند «Hudson»، در منابع پایان کتاب نیامده است.

۸. روش‌شناسی تحقیق

در این پژوهش از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. تحلیل محتوا عبارت است از مجموعه فنون تحلیل ارتباط که برای توصیف محتوای پیام و روش‌های منظم عینی به‌کار می‌روند (قاندی و گلشنی ۱۳۹۵). در تعریفی دیگر آمده است تحلیل محتوا نوعی تکنیک پژوهش است که برای توصیف عینی و منظم با هدف نهایی تفسیر داده‌ها به‌کار می‌رود (برلسون، به‌نقل از رسولی ۱۳۹۲: ۲۹). دو ویژگی عینی و منظم‌بودن که در هر دو تعریف تکرار شده است، از شرایط اساسی روش تحلیل محتوا محسوب می‌شود. به‌واسطه این دو ویژگی، این امکان فراهم می‌شود تا تحلیل محتوا قابلیت تکرارپذیری را پیدا کند. به این معنی که اگر پژوهش‌گر دیگری با همین روش داده‌های مدنظر را بررسی کند، به نتیجه مشابه دست می‌یابد.

۹. نتیجه‌گیری

باتوجه به منابع موجود در زمینه خط‌مشی‌گذاری عمومی، باید به این نکته توجه کرد که در زمینه تحلیل خط‌مشی عمومی منابع چندانی در داخل کشور وجود ندارد. کتاب تحلیل خط‌مشی عمومی، در هفت فصل، چکیده و عصاره‌ای از تحلیل خط‌مشی عمومی را به زبان ساده به خواننده منتقل می‌کند. این کتاب با ارائه مطالبی از تاریخچه خط‌مشی به پیدایش

تحلیل خط‌مشی عمومی می‌پردازد و با استفاده از منابع متنوع و مرتبط خواننده را به درک بهتر موضوعات یاری می‌کند و همین از مزیت‌های اثر، ارزش، و اعتبار بالایی آن است. با وجود رشته تحلیل خط‌مشی عمومی در دانشگاه‌های معتبر دیگر کشورها، متأسفانه هنوز در دانشگاه‌های ایران این رشته ایجاد نشده و تنها به گرایش تصمیم‌گیری و خط‌مشی‌گذاری عمومی اکتفا شده است، هرچند در همین گرایش نیز درسی با عنوان تحلیل خط‌مشی عمومی گنجانده نشده است. کتاب مدنظر می‌تواند منبعی مناسب برای تحقیق و مطالعه دانشجویان مدیریت دولتی در مقطع کارشناسی ارشد و دکتری باشد. امید است نقد حاضر در رفع کاستی‌ها و ارتقای این کتاب در چاپ‌های بعدی مؤثر باشد و شاهد تألیف کتب مشابه به‌قلم دیگر استادان حوزه خط‌مشی‌گذاری عمومی باشیم.

کتاب‌نامه

- اسمیت، کوین بی. و کریستوفر دابلیو. لاریمر (۱۳۹۲)، *درآمدی بر نظریه‌های خط‌مشی‌گذاری عمومی: تقابل نظری عقلانیت‌گراها و اثبات‌گراها*، ترجمه حسن دانایی‌فرد، تهران: صفار.
- الوانی، سیدمهدی (۱۳۹۰)، *تصمیم‌گیری و تعیین خط‌مشی عمومی*، تهران: سمت.
- الوانی، سیدمهدی و فتاح شریف‌زاده (۱۳۸۳)، *فرایند خط‌مشی‌گذاری عمومی*، تهران: دانشگاه علامه طباطبائی.
- الوانی، سیدمهدی و میثاق شلویری (۱۳۹۵)، *اجرای خط‌مشی عمومی: دیدگاه‌های نظری و راه‌کارهای عملی*، تهران: مرکز آموزش مدیریت دولتی.
- تیسن، ویل ای. اچ. و وارن ای. واکر (۱۳۹۵)، *تحلیل خط‌مشی عمومی: پیشرفت‌های جدید*، ترجمه حسن دانایی‌فرد و هانیه احمدی، تهران: صفار.
- تیسن، ویل ای. اچ. و وارن ای. واکر (۱۳۹۶)، *تحلیل خط‌مشی عمومی: پیشرفت‌های نوین*، ترجمه علی حمیدزاده و مهدی گل‌وردی، قم: دانشگاه حضرت معصومه (س).
- راسل، شفرتیز (۱۳۹۴)، *مبانی مدیریت دولتی (۱ و ۲)*، ترجمه غلام‌رضا معمارزاده طهران، تهران: اندیشه‌های گوه‌ر بار.
- رسولی، مهستی و زهرا امیرآشنایی (۱۳۹۲)، *تحلیل محتوا با رویکرد کتب درسی*، تهران: جامعه‌شناسان.
- رضی، احمد (۱۳۹۱)، «شاخص‌های ارزیابی و نقد کتاب‌های درسی دانشگاهی»، سخن سمت، ش ۲۱.

نقدی بر کتاب تحلیل خط‌مشی عمومی: ... (هادی کرمی و داود کیاکچوری) ۳۹۱

قاندی، محمدرضا و علی‌رضا گلشنی (۱۳۹۵)، «روش تحلیل محتوا، از کمی‌گرایی تا کیفی‌گرایی»، روش‌ها و مدل‌های روان‌شناختی، س ۷، پیاپی ۲۳.

لطیفی، حسام (۱۳۹۸)، مروری بر تحلیل خط‌مشی به بیان ساده، تهران: عصر قلم.
منوریان، عباس (۱۳۹۶)، تحلیل خط‌مشی عمومی: مفاهیم، رویکردها، مدل‌ها، و فرایندها، تهران: دانشگاه تهران.

هاولت، مایکل، ام. راش، و آنتونی پرل (۱۳۹۴)، مطالعه خط‌مشی عمومی، ترجمه عباس منوریان، تهران: مهربان‌نشر.

Hill, M. and P. Hupe (2014), *Implementing Public Policy*, California: Sage.

Huose, P. W. and R. Shull (2011), *The Art of Public Policy Analysis*, New Berry Park: Sage Library of Social Sciences.

Thissen W. A. H. and E. W. Warren (2017), *Public Policy Analysis: New Improvements*, Springer.

